УДК 37 (091)(477),,19“:001895
DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-2-60-68

Innovations in teaching in A. Makarenko’s experience

Інновації у навчанні в досвіді А. С. Макаренка

Larisa Dobrovolska,
candidate of pedagogical sciences,
associate professor

Лариса Добровольська,
кандидат педагогічних наук, доцент

https://orcid.org/0000-0002-1512-9494
dobra5335@ukr.net

Mykola Oxa,
candidate of pedagogical sciences,
professor

Микола Окса,
candidate of pedagogical sciences,
professor

https://orcid.org/0000-0003-4194-8853
volikalla64@gmail.com

Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University

✉ 20 Hetmans’ka St., Melitopol, Zaporizhzhia region, 72312

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

✉ вул. Гетьманська, 20 м. Мелітополь, Запорізька обл., 72312

Original manuscript received April 17, 2018
Revised manuscript accepted September 12, 2018

ABSTRACT

The purpose of the integrated learning in the experience of Makarenko was taken: the formation of a holistic view of the world around the world, a system of knowledge and skills; achievement of high-quality competitive education; creation of optimal conditions for the development of students' thinking in the process of studying study subjects and subjects of the professional theoretical cycle; activating cognitive activity; effective implementation of educational-educational functions of instruction. The emergence of integrated learning as an innovative phenomenon and its introduction into the pedagogical practice of A. S. Makarenko was caused by the urgent need for the formation of an integrative type of thinking of the colonists for their further successful adaptation and competitiveness under the current conditions.

In the colony and the commune, in essence, a unique educational educational and production complex was created that carried out re-education and education of adolescents and young men in conditions modeled in the maximum approximation to the conditions of Soviet reality. This complex produced high-quality human "products". Until now, the organization and work of this complex have not been studied and not studied, which is a huge gap in the study of the pedagogical heritage of the conductor, both theoretically and in practice. Without the implementation of this work, the theoretical model of the teaching system AS. Makarenko in general can not be created.

The purpose of the integrated learning in the experience of Makarenko was taken: the formation of a holistic view of the world around the world, the system of knowledge and skills; achievement of high-quality competitive education; creation of

optimal conditions for the development of students' thinking in the process of studying study subjects and subjects of the professional theoretical cycle; activating cognitive activity; effective implementation of educational and training functions. The emergence of integrated learning as an innovative phenomenon and its introduction into the pedagogical practice of A. S. Makarenko was caused by the urgent need for the formation of an integrative type of thinking of the colonists for their further successful adaptation and competitiveness under the current conditions.

***Keywords**: innovation, training, integrated courses, conduct, AS Makarenko*

Постановка проблеми. Педагогічна система Антона Семеновича Макаренка – явище складне і багатопланове. Видатний педагог збагатив світову педагогіку, вніс великий вклад у теорію виховання, він – людина освічена, одержима, безкомпромісна у відстоюванні своїх принципів, видатною є його глибока гуманна педагогічна система і його непересічний талант письменника. Але не в останню чергу Антон Макаренко – Провідник. Велич нації і сила держави будується мистецтвом і війною. Антон Макаренко творив своє педагогічне та літературне мистецтво як велику війну з рабством, плебейством і пристосуванством.

Корінні зміни процесу навчання не можливі без змін та вдосконалення педагогічних технологій на чіткій науковій основі. Наприкінці XIX – на початку XX століття набув поширення педагогічний рух, який називався “нове виховання”. Яскравим представником цього руху був А. Макаренко. Він приніс нові ідеї, а саме: виховання дитинства оригінальним етапом розвитку людини, ставлення до особистості з повагою, врахування власного досвіду, стимулювання самостійкості як джерела розвитку особистості цілковиту відмову від насильницького виховання. Нові ідеї змістили центр виховного процесу з вихователя на дитину. Однак обмеженість цього підходу вже в той час вимагала в організації освіти поліпшення процесу формування дитини. Історія теорії та практики освіти свідчить, що ця проблема буде оптимально розв’язана лише тоді, коли педагогічні технології спиратимуться на людинознавство, яке дасть підстави для культуровідповідності та природовідповідності педагогічної практики.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Педагогіка А. Макаренка інноваційна і тут важливо відзначити, що процес виникнення інноваційного знання протікає в результаті заперечення застарілого консервативного елементу знання і, заперечуючи його, створює нові можливості виникнення інновації на більш високому рівні педагогічної науки.

За нашим переконанням, лише з позицій інноваційного підходу можна достатньо об’єктивно оцінити новаторство педагога. У той же час це є одночасно і підтвердженням того, що А. Макаренко своїми ідеями набагато випередив час, тому що прорив у майбутнє є сутнісною характеристикою інноваційності.

Під інноватикою розуміється комплексний процес створення, розповсюдження і використання нового засобу, системи їх засобів для

задоволення суспільної потреби. Новації можливі в сфері матеріального і духовного виробництва, але можуть відбуватися і в межах традиційних ідей, теорій і підходів.

Інновація передбачає нетрадиційні підходи та ідеї у вирішенні проблем. Інноваційна педагогіка є двигуном педагогіки в цілому. Феномен інноваційної педагогіки А. Макаренка може бути розглянутий як альтернатива традиційній. Процес виникнення і розвитку інноваційного знання має діалектичний характер. Виникаючи як альтернатива традиційному знанню, інноваційне стає нормативним, ніби втрачаючи свій інноваційний характер, і всі інновації і вдосконалення в ньому будуть мати вже лише інноваційний характер.

Інновація – це прорив у нове на основі нетрадиційних ідей та теорій. Інноваційна педагогіка А. Макаренка спрямована в майбутнє, тобто в ній приваблює прогностична функція. Інноваційна педагогіка вбачає свій сенс у виявленні на максимальному розвитку всього потенціалу особистості з метою підготовки її до спільних дій у нових, можливо, й безпрецедентних умовах: її кінцевий продукт – творча особистість, адже основоположною є установка на розвиток усіх сутнісних сил життєдіяльності дитини в невідомих і навіть непередбачуваних ситуаціях.

Якщо узагальнювати ці вихідні дані, то можна сказати: інноваційна педагогіка А. Макаренка – це система нетрадиційних ідей і закономірностей, яка дозволяє цілеспрямовано проектувати й організовувати педагогічний процес з метою створення максимально доцільної ситуації для розвитку особистості дитини, здатної прийняти виклик майбутнього; ситуації, де проектується це майбутнє на рівні смисло- і цілепокладання. Результатом такої діяльності і стає інноваційна педагогіка. Документи свідчать, що педагогічна діяльність колонії ім. М. Горького користувалася підтримкою Наркомосу України і педагогами-теоретиками В. Арнаутовим, Г. Ващенком, М. Даденковим, М. Демковим, О. Залужним, А. Зільберштейном, М. Мироновим, Ф. Науменком, О. Поповим, Я. Резником, Г. Соколянським, А Тер-Гевондяном та іншими. Діяльність А. Макаренка як керівника дослідно-показового закладу українського Наркомосу також сприяла його переходу на цей якісно новий рівень розробки системи педагогічних ідей, принципів і цілей освіти. Першим, хто дав високу оцінку діяльності колонії ім. М. Горького, був професор Полтавського педінституту Г. Г. Ващенко. У передмові до книги “5 лет работы с детьми-правонарушителями. Сборник статей работников Полтавских учреждений для правонарушителей под редакцией профессора Г. Ващенко. Издат. Полтавской комиссии по делам несовершеннолетних” (1925 р.), він серед іншого пише: “Індивідуальний підхід до правопорушника зі здоровою спадковістю необхідний лише при вивченні його з метою помістити його в той чи інший заклад соціального виховання, а після цього будь-яке виділення його із маси дітей є недоцільним. І це прекрасно довела практика колонії ім. М. Горького. Це заклад, яким вправі пишатися Полтава. Досягнення колонії дійсно великі.

ICV 2016: 48.67
DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-2

Порівняно за короткий час свого існування колонія випустила багато чесних робітників, із них 30 – робфаківців. Великі досягнення в роботі колонії пояснюються виключно вмілою орієнтацією життя правопорушників на основі виробничої праці. Діти працюють у господарстві, і сама праця показує, які організаційні форми є найбільш доцільними для праці. Для розвитку в дітей почуття відповідальності перед колективом, а також для складеним у них здорових норм поведінки праця проводиться за визначеним планом, випрацьованому самими дітьми за участю вихователів, і, окрім того, ведеться старанне врахування як праці дітей, так і праці вихователів. Можна не погоджуватись з деякими деталями у праці колонії ім. М. Горького, але основна ідея, на якій базується остання думка про те, що умовою для здорового виховання неповнолітніх правопорушників є доцільна організація їх колективного життя, безумовно, вірна".

У зарубіжжі тисячі праць присвячені творчості А. Макаренка, створена Міжнародна макаренківська асоціація (ММА), в яку ввійшли відомі вчені багатьох країн. Видатні макаренкознавці світу: Б. Ілієв (Болгарія), З. Зпинський, Ф. Патоки, А. Петрикаш (Угорщина), З. Вайц, Г. Хілліг (Німеччина), М. Библюк, А. Левін (Польща), Т. Богдан, А. Косма (Румунія), А. Павлик, Л.Пеха (Чехія), Л. Маркович (Югославія), І. Нязеленя (Швейцарія), С. Лерйан, Р. Едвардс (США) та інші активно досліджують різноманітні проблеми творчої спадщини класика світової педагогіки. Серед іноземних досліджень феномена А. Макаренка ми досить широко обізнані з працями німецьких учених-макаренкознавців. Продуктивно працює в Німеччині науково-дослідний центр вивчення життя й творчості А. Макаренка – лабораторія "Макаренко – реферат".

Аналіз праць А. Макаренка і зокрема праці "Досвід освітньої роботи в Полтавській трудовій колонії ім. М. Горького" [1, т.1. с.18-24], а також архівних матеріалів Харківського міського державного архіву (ХМДА), фонду міського відділу освіти дозволяють зробити висновок, що педагог розглядав навчання і виховання як рівноправні складові цілісного освітнього процесу і йшов у своєму творчому пошуку від навчання за комплексними програмами і планами до створення інтегрованих курсів і програм [2, арк.8-18]. Не випадково педагог-новатор стверджував, що його навчально-виховний заклад "не знає прірви між розумовою і фізичною працею" [1, т.1,с.139]. О. Іваненко, Р. Ротман, Л. Коваль, співробітники колонії і комуни, з якими автор мав бесіди, висловлювали незгоду з тими, хто вважав, що А. Макаренко не цікався школою і навчанням. Вони стверджували, що на першому плані в колонії та комуні була школа. Зміст освітньої роботи, як вважав педагог-провідник, повинен визначатись інтересом дитини. "Ідучи назустріч дитячому інтересу і враховуючи логіку його життя до колонії й в колонії, ми опиняємось якраз на шляхах *найновітнішої педагогіки* (виділено – М.О.)" [1, т.1. с.19].

Виділення невирішених проблем, яким присвячено статтю. Харківська дослідниця О. Попова, в багатоаспектному плані

проаналізувавши основні етапи становлення й розвитку інноваційних педагогічних ідей в Україні у ХХ столітті, пише: “А. Макаренку належить у вітчизняній педагогіці перший досвід створення інтегрованих програм і планів, які поєднували навчальну діяльність у продуктивну працю. Його авторські програми розкривали суть навчальних предметів, містили додаткові відомості, чого бракувало масовим програмам” [3, с.171]. До складання програм навчання в школі і майстернях колонії були, як згадувала О. Іваненко, залучені Є. Григорович, Р. Готман. Ними було складено чотири програми: з суспільствознавства, природознавства, мов і літератури, математики, адже “людство не вивчало алгебру за Кисельовим, тим не менше прийшло до пізнання її законів. Таким же природнім шляхом і в наших вихованців повинен виникнути, так, би мовити, алгебраїчний інтерес” [1, т.1. с.21]. Окрім того, новатор ставив перед Харківським окрвиконкомом питання про відкриття в колонії друкарні з метою підвищення грамотності вихованців. Однак у тоталітарній державі така новація не могла бути дозволена.

Формулювання мети і завдань статті – проаналізувати та обґрунтувати змістову структуру інтегрованого навчання в досвіді А. Макаренка, розкрити інноваційність ідей та провідницьку сутність його дидактичного вчення.

Виклад основного матеріалу. Важливо відзначити, що дидактична система А. Макаренка передбачала розвиток пізнавальної активності учнів, без чого неможливе результативне навчання. У цьому питанні ми спостерігаємо поєднання цілісності й бінарності, яка властива для всієї педагогіки провідника. Навчальний матеріал з того чи іншого предмета добирався і систематизувався педагогом таким чином, щоб стимулювати учнів до розширення кола своїх знань і забезпечити поступове зростання кваліфікаційного рівня вихованця [4, с.24]. Інтеграція уроків навколо однієї теми давала змогу вихованцям сприймати явища навколишнього світу як єдине ціле, накопичувати особистісні якості і на цьому підґрунті формувати власне ставлення до навколишнього світу, засвоїти необхідні для життя знання [1, т.1. с.18]. Для тих, хто цікавився, педагог пропонував конспекти тем, опрацьованих у кінці зими: “Гній”, “Паливо”, “Ліс взимку”, “Заєць і лисиця”, “Скло”, “Письмо і книга” [5, с.6-12]. Методика вивчення тем передбачала узгодженість дій учителів різних предметів і фахівців, які працювали в колонії. Опанування знаннями було професійно спрямоване.

Вивчення тієї чи іншої інтегрованої теми завершувалося позаурочною навчально-розважальною програмою, тематичними виставками, показом творчих робіт, конкурсами, спортивними змаганнями тощо. Педагог-новатор правильно розумів необхідність поєднання репродуктивних і творчих видів діяльності. Це підтверджується тим, як А. Макаренко підходив до розробки кожної навчальної теми. Будь-яка з них поділялась на дві частини – “пасивну” (за логічним підходом) і активну. Перша частина передбачала розкриття змісту питання за допомогою доповідей, читання, бесід, екскурсій. Друга частина

ICV 2016: 48.67
DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-2

розв'язувала "завдання виразу тих думок і почуттів, які виникали в процесі роботи" і ставила педагогічною метою "виховання навичок виразу в трьох головних формах: чисельний, словесний і художній (взагалі графічний)" [1, т.1. с.20]. Як бачимо, інтеграція здатна була вирішити основні суперечності тогочасної освіти – протиріччя між безмежністю знань і обмеженими людськими ресурсами. У досвіді А. Макаренка практична реалізація ідей інтегрованого навчання мала й додатковий ефект, що сприяв розвитку емоційно ціннісного ставлення дітей до навчання, оскільки вони могли краще розуміти навчальний матеріал саме на міжпредметній основі, взаємозв'язках з повсякденною діяльністю людини, що було запорукою успішного формування не лише предметних компетентностей вихованців колоній, але й ключових, зокрема, вміння вчитися й застосовувати набутті знання. Його педагогічна логіка прагматична: діти мали бути готовими до майбутнього, і тому їх якості орієнтовані з урахуванням проблем життя, які їм доведеться вирішувати. Тому педагоги зобов'язані проектувати якості своїх вихованців у перспективі вимог суспільства. Щоб це здійснювати, педагогіка повинна виявляти ті тенденції, які зароджуються, відповідати на вимоги суспільної практики, які визначають типові риси людини в майбутньому.

У колонії і комуні по суті був створений унікальний виховний освітньо-виробничий комплекс, що здійснював перевиховання і виховання підлітків і юнаків за умов, змодельованих у максимальному наближенні до умов радянської дійсності. Цей комплекс видавав високоякісну людську "продукцію". До сих пір організація і праця цього комплексу досконало не вивчена, що є величезною прогалиною в дослідженні педагогічної спадщини провідника як в теоретичному, так і в практичному плані. Без виконання цієї праці не може бути створена теоретична модель педагогічної системи А. Макаренка в цілому. Педагог завжди мав на увазі систему перспективних ліній, а не постановку окремих, не пов'язаних між собою цілей дитячого життя. Ця система включала в себе "близьку", "далеку" й "середню" перспективи. Це було необхідним, тому що він ставив перед собою мету – організувати життя дітей, а не окремих елементів. Система перспектив визначала динаміку і створювала умови для розвитку колективу й кожної особистості. Саме цим можна було проектувати розвиток як особистості, так і колективу в цілому. Перспектива ставала найважливішим елементом і у власне педагогічній діяльності провідника. А. Макаренко відзначав: "Учительська моя діяльність була більш-менш вдалою, а після Жовтня переді мною відкрилися небачені перспективи". Педагог пов'язував перспективи своєї професійної діяльності з новими соціально-економічними і суспільно-політичними умовами життя. Ми маємо повне право сказати, що він виявився особистістю, гідною цих можливостей і перспектив: не лише адекватно відповідав цим вимогам і перспективам, а й створив педагогіку, яка багато в чому випередила його час і мала перспективу історичної довговічності.

Поява інтеграції у 20-х роках XX століття в досвіді А. Макаренка

була результатом високого рівня реалізації міжпредметних зв'язків, що передбачало не лише комунікацію між галузями знань, а й встановлення глибинного зв'язку між ними. Інтеграція ґрунтувалась на загальних для кількох предметних галузей знань, наукових ідеях, концепціях, що дають цілісне уявлення про людину, світ та культуру. Метою інтегрованого навчання в досвіді А. Макаренка було взято: формування в учнів цілісного уявлення про навколишній світ, система знань і вмінь; досягнення якісної конкурентоздатної освіти; створення оптимальних умов для розвитку мислення учнів у процесі вивчення предметів професійно-теоретичного циклу; активізація пізнавальної діяльності; ефективна реалізація розвивально-виховних функцій навчання. Поява інтегрованого навчання як інноваційного явища та впровадження його в педагогічну практику А. Макаренка було викликано нагальною потребою у формуванні інтегративного типу мислення колоністів для їх подальшої успішної адаптації та конкурентоздатності в тодішніх умовах.

Більш уважне вивчення його педагогічної логіки дає підстави говорити й про наявність у його концепції ідеї природодоцільності й принципу еволюційності. Перш за все, це виражалось у врахуванні вікових та індивідуальних особливостей дітей. Педагог відзначав еволюцію "в тому сенсі, в якому ми завжди розуміємо ріст, розвиток: хлопчик вчиться в третьому, четвертому класі, потім переходить у п'ятий клас. Його кругозір розширюється, знань і навичок у нього більше. Він працює на заводі, підвищує свою кваліфікацію, набуває навичок громадського характеру" [1. т. 4, с. 249]. Розгляд педагогічної спадщини А. Макаренка в цьому аспекті також становить одне з важливих дослідницьких завдань у майбутньому. Еволюційність і революційний характер його педагогіки – це ще одне свідчення її діалектичності й одночасно високої організованості та складності [1, с. 130]. І знову – абсолютно невивчена проблема в спадщині А. Макаренка. Його ідеї гуманізму спиралися на принцип педагогічного оптимізму, реалізовувалися його засобами. Затвердження цього принципу як загальнопедагогічного пов'язане з ім'ям А. Макаренка, і в цьому полягає велич його педагогічного і особистого подвигу. Історія розвитку і формування цього принципу йде з далекої давнини. Вона пов'язана з іменем Конфуція, Платона. Педагогічна розробка здійснена Я. А. Коменським у "Великій дидактиці", де було проголошено, що слід учити всіх усьому. У цій формулі педагогічний оптимізм виражається в тому, що великий педагог-гуманіст був упевнений: усі діти незалежно від походження, вірування, статі та ін., здатні до навчання і виховання. А. Макаренко суттєво розвинув цей принцип, підняв його на якісно іншу висоту, оформив його структуру, надав нового змісту. Провідник вважав: якоїсь згоди з "ламброзівською ідеологією", яка стверджує, що завдяки скоєному злочину відбувається викривлення дитячого характеру щодо злочину, виходячи з чого й треба було б вивести метод, у нього ніколи не було. Це виникало з його "довіри до людини або, скоріше, з любові до неї". Пізніше він назве всі складові цього принципу: любов – віра – повага

ICV 2016: 48.67
DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-2

– вимога – гордість [1,т.2 с. 131].

Висновки та перспективи подальшого розвитку проблеми. Вивчення архівних матеріалів, бесіди із співробітниками та вихованцями колонії спростовують твердження тих авторів, хто наполягає на тому, що нібито А. Макаренко за колективом "не бачив" особистості. У школі А. Макаренка, як згадувала вчителька математики Р. Готман, гармонійно поєднувались колективні, групові та індивідуальні форми роботи. Для кожного учня був свій власний план, особливо, коли починали працювати. На першому етапі це було своєрідне репетиторство, де займались цілком окремо з кожним. Разом з тим у навчальному процесі використовувалось взаємонавчання, диференційовано-групова робота. Крім загальноосвітньої підготовки, завданням школи було надання учням загального розвитку. З цією метою на останньому уроці проводились читання, бесіди на різні життєві теми. Коло читання вчитель заздалегідь обговорювала з А. Макаренком. Наведені факти свідчать про те, що педагог створив дійсно цілісну авторську систему, і його слід розглядати не тільки як інноватора і провідника в теорії і практиці виховання, але й у сфері дидактики. Подальших глибоких і ґрунтовних досліджень потребують всебічні та різноманітні проблеми дидактики в педагогічній спадщині А. Макаренка.

Література

1. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8-ми т. / Сост. М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1983-1986.
2. Харківський міський державний архів. Ф.Р-4. – Оп.1. – Од.зб.85.
3. Попова О. В. Становлення і розвиток інноваційних педагогічних ідей в Україні у ХХ ст. / О. В. Попова. – Харків : "ОВС", 2001. – 256 с.
4. Попова Л. Д. А. С. Макаренко в Харькове (методические рекомендации в помощь лектору) / Л. Д. Попова, В. В. Корнилов, А. Г. Видченко, Н. Н. Окса. – Харьков, 1983. – 38 с.
5. Makarenko, Anton S. Gesammelte Werke: Marburger Ausg. / hrsg.von Leonhard Froese … Bd.1. Abt.1. Veröffentichungen zu Lebyeiten. Veröffentichungen: 1923bis 1931 / bearb. Von Siegfried Weitz und Gotz Hillig. – Ravensburg: Otto Maier, 1976. – 192 s.

References

1. Makarenko A. S. (1983-1986). Pedahohycheskye sochynenyia : v 8-my t. M. : Pedahohyka.
2. Kharkivskyi miskyi derzhavnyi arkhiv. F.R-4. Op.1. Od.zb.85.
3. Popova O. V. (2001). Stanovlennia i rozvytok innovatsiinykh pedahohichnykh idei v Ukraini u KhKh st. Kharkiv : "OVS", 256 s.
4. Popova L. D. (1983). A. S. Makarenko v Kharkove (metodycheskye rekomendatsyy v pomoshch lektoru). Kharkov, 38 s.
5. Makarenko, Anton S. Gesammelte Werke: Marburger Ausg. / hrsg.von Leonhard Froese … Bd.1. Abt.1. Veröffentichungen zu Lebyeiten. Veröffentichungen: 1923bis 1931 / bearb. Von Siegfried Weitz und Gotz Hillig. – Ravensburg: Otto Maier, 1976. – 192 s.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена розгляду питань провідництва в галузі дидактики А. Макаренком, який вважав навчання і виховання як рівноправні складові цілісного педагогічного процесу і йшов у своєму творчому пошуку від навчання за комплексними програмами і планами до створення інтегрованих курсів і програм. Розробляючи вчення про цілі навчання, А. Макаренко виділяє низку хибних традицій, що склалися в педагогічній науці, породженій страхом подвійного плану: по-перше, прагнення характеризувати людину за стандартним шаблоном, виховати вузьку серію людських типів; по-друге, пасивне наслідування індивідуму, безнадійна спроба впоратися з мільйонною масою вихованців за допомогою розрізненої мороки з кожною людиною зокрема. У першому випадку маємо справу з гіпертрофією стандартизації, в другому – з гіпертрофією індивідуалізації.

Ключові слова: *інновація, навчання, інтегровані курси, провідництво, А. Макаренко.*

ICV 2016: 48.67
DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-2